

Добринка ПАРУШЕВА
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ /
Институт за балканистика с център по тракология –
Българска академия на науките, България

ПОЛИТИКАТА В БЪЛГАРИЯ В КРАЯ
НА 19 И НАЧАЛОТО НА 20 ВЕК.
ВИЗУАЛНИ ОБРАЗИ (СПОРЕД ИЗДАНИЯТА
„ИЛЮСТРАЦИЯ СВЕТЛИНА“ И „БЪЛГАРАН“)

Dobrinka PARUSHEVA
University of Plovdiv Paisii Hilendarski / Institute of Balkan Studies
and Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

POLITICS IN BULGARIA IN THE LATE 19TH
AND EARLY 20TH CENTURIES: VISUAL IMAGES
(ACCORDING TO THE EDITIONS ILYUSTRATSIA
SVETLINA AND BALGARAN)

This paper deals with the use of the visual in representing politics in the newspapers and journals in Bulgaria during the late 19th and early 20th centuries. This is done by using data from one illustrated journal – Ilyustratsia Svetlina (Illustration Light), and from one humorous newspaper – Balgaran. The question about the role of the visual images in the coverage of politics and politicians is discussed, as well as the use of political cartoons as a powerful way of political communication. The author seeks to answer the question of whether in Bulgaria, like in Europe, this period was transformative for the way political themes were covered.

Keywords: visual image; political communication; political personae.

Времето от края на 19 и началото на 20 век е време на промяна, при това в много сфери на живота. Редица изследвания посочват, че то е такава и от гледна точка на връзката между политиката и печатните медии, тъй като именно тогава се оформят качествено нови отношения между политиците, представяни в пресата, и потребителите на тази преса (Chalaby 1998, Bösch 2015, van Warden & Kohlrausch 2022). До голяма степен това развитие може да се разглежда и като част от промяната на ролята на визуалните образи изобщо и особено в модерните медии или, както Джон Томсън я нарича, „трансформацията на видимостта“ (Thompson 1995). Количеството образи на политически фигури в пресата нараства и това повишава тяхната популярност, от една страна, а от друга, дава възможност на четящата публика да ги обсъжда и критикува (или хвали). Както Бето ван Ваарден и Мартин Колрауш посочват, десетилетията между 1880-те и 1930-те се различават от предишните и следващите ги пери-

оди поне по три показателя: 1) технологичната промяна, която отчасти предизвиква, но и отговаря на социалната промяна и води до качествени изменения – нови медии, нов тип съдържание и нови читателски публики; 2) начинът, по който както публиките, така и журналистите гледат на представяните политици; 3) по отношение на политиката този период отбелязва залеза на монарси, разчитащи на стар тип легитимация като германския император Вилхелм I или британската кралица Виктория и появата на нови типове лидери като Бенито Мусолини, Йосиф Сталин и Адолф Хитлер (van Warden, Kohlrausch 2022: 4). Накратко, става дума за качествена промяна в отношенията между политиката и медиите.

Динамиката на тези процеси е различна на различните места. В този текст ще потърся отговор на въпроса дали подобно развитие се наблюдава и в България на границата на 19 и 20 век и ако да, какви са основните характеристики на взаимодействието между политиката/политиците и медиите/пресата. За целта ще анализирам присъствието на образи на български политици на страниците на българската преса от онова време, като ще фокусирам вниманието си върху едно от илюстрираните списания с най-голям тираж и разпространение – *Илюстрация Светлина*¹ и върху флагмана на българската хумористична преса *Българан*², за да проследя визуализирането не само на реалното или „нормалното“ политическо, но и на окарикатуреното политическо. Ще разгледам публикувани през периода 1981–1909 г. визуални образи.

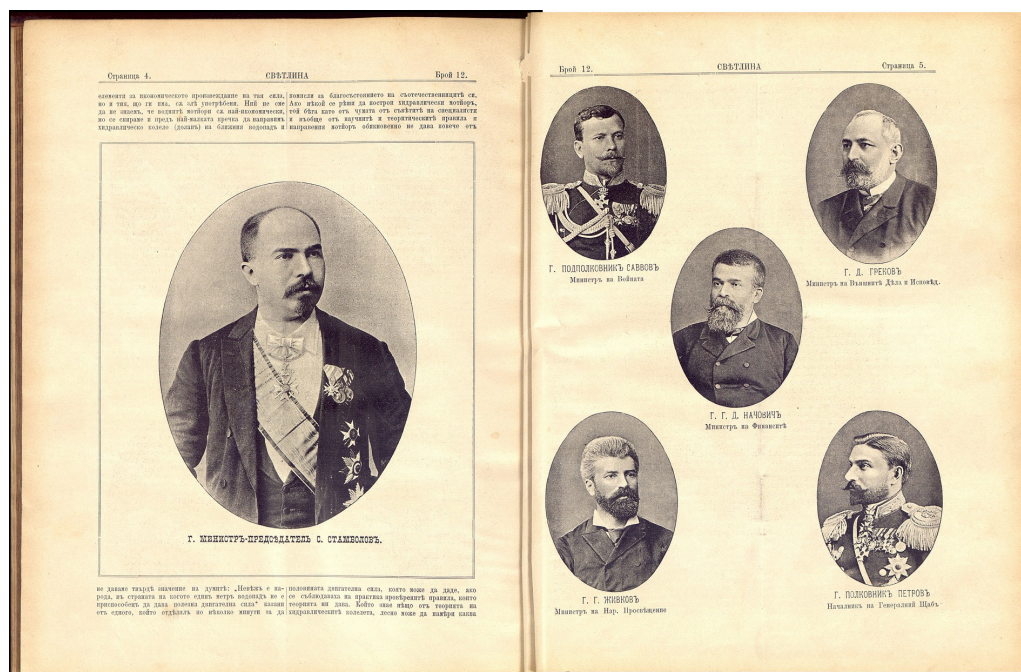
Илюстрация Светлина е месечно илюстрирано списание „за наука, изкуство и индустрия“. Може би именно тази насоченост е причината българските политически фигури рядко да дефилират по страниците му. Това се случва, когато трябва да се отбележи някакво важно събитие или пък читателите се информират накратко за житейския път на някои важни, вероятно според главния редактор, български политици. Едва ли е изненада, че първият образ, свързан с политиката, е на княз Фердинанд – рисунка на княза се намира от вътрешната страна на корицата на втората книжка на списанието (*Илюстрация Светлина* [ИС], 1891, кн. 2). Първата илюстрация, свързана с политик, касае погребение – погребението на генерал-майор Сава Муткуров, военен министър в правителството на Стефан Стамболов (ИС, 1891, кн. 2, с. 21). Фотографията на Иван Карастоянов³ ни показва голямото множество, присъствало на погребението на Муткуров. Още в следващия брой са поместени още две илюстрации, свързани

¹ *Илюстрация Светлина* излиза от 1891 до 1934 г. като през първите шест години името на изданието е само *Светлина*. Главен редактор е Йордан (Юрдан) Михайлов (Български периодичен печат 1966: 265).

² *Българан* излиза в две серии: от 1904 до 1909 и след това от 1916 до 1924. Негови създатели и редактори в началото са Александър Кипров и Христо Силянов, но много скоро вестникът (през втория период списание) е поет от Александър Божинов (Български периодичен печат 1962: 115).

³ Иван Атанасов Карастоянов е един от най-известните и уважавани български фотографи в края на 19 и началото на 20 век. Повече за него у Боев 1970; Галибов 2017: 53–56.

със смърт на политик: една рисунка на Христо Белчев, който е убит по време на неуспешен атентат срещу Стефан Стамболов, и една негова снимка в ковчега (ИС, 1891, кн. 3, с. 22). Снимка на самия Стамболов се оказва в същия брой, на страницата веднага след корицата на списанието. След това начало образи на политици се появяват отново в списанието едва в края на първата годишнина, в кн. 12. На една страница е образът на Стамболов, а на съседната – на някои от министрите в неговия кабинет: подполковник Михаил Савов (на войната), Димитър Греков (на външните работи и вероизповеданията), Григор Начович (на финансите), Георги Живков (на народното просвещение) и на началника на Генералния щаб, полковник Рачо Петров (ИС, 1891, кн. 12, с. 4 и 5).

Илюстрация 1.

През следващите години политическите фигури продължават да се появяват на страниците на *Илюстрация Светлина*. Поводите са различни, както е различен и контекстът, в който са поставени техните образи в списанието. Понякога те са придружени от подробни текстове за политиците, както е случаят с Иван Салабашев например (ИС, 1892, кн. 6, с. 117–118⁴), Панайот Славков (ИС, 1893, кн. 2, с. 1), Димитър Петков (ИС, 1894, кн. 3, с. 1), Константин Помянов (ИС, 1894, кн. 4, с. 1), Михаил Маджаров (ИС, 1897, кн. 3, с. 1), Стоян Данев (ИС, 1899, кн. 11–12, с. 1 и 1903, кн. 1, с. 13) и др. Има обаче и случаи, когато образът се появява сред текст, който няма нищо общо с него

⁴ От втората до петата годишнина включително странирането не е отделно за всяка книжка, а върви без прекъсване от началото до края на годината.

– например, намираме рисунка на Драган Цанков на една страница (ИС, 1894, кн. 11–12, с. 169), а текстът, който е свързан с него, по-нататък в списанието (пак там, с. 171) или образите на Рачо Петров и Димитър Петков сред текста на разказа на Максим Горки „Данково сърце“ (ИС, 1903, кн. 5, разказът на с. 24–27, а политиките – съответно на с. 25 и на с. 26) – по това време, през 1903, те са съответно министър-председател и министър на вътрешните работи на България. Подобно съчетание не трябва да буди учудване, тъй като продължително време, с прекъсвания, практиката на главния редактор и издател Йордан Миланов е да описва накратко „Нашите картини“ на последната страница на списанието, а да ги публикува на различни страници на списанието преди това

СВЪТЛИНА

МЕСЕЧНО ИЛЮСТРИРАНО СПИСАНИЕ.

МАРЪТ
1894

Димитър Петков

Министър на Общия Стран, Внатрешна и Сьоборна

... Дим. Петков е роден на 21-ти Октомври 1858 год. в с. Балъжкьой, близо до Тулча. в Добруджа. Гимназията си образование получава в родното си село. През 1875 год. навлиза в Русия, да посеща вълнине училище; но горещата му вякание, която участие в революционна дейност на освобождението на България, още в ранна възраст го напуска. Не успява от 17 години, като се научава че в Сьобора се съставяват чети, да не приживя в Турция, той се оказва във Франция и протегнал в Клондо, след което навлиза в сьоборната чети на войводата Филипъ Тотъ и Павлашъ Хучовъ, и като участник при преливането им в Турция и въ походъ им до с. Чинариши. След разнасянето на тия чети, той се връща в Русия и принася, както войводето отъ българскитъ боборици, въ голяма обидна. След, се научава, че Русия се приготвяла на война противъ Турция, отива въ България и отъ тия в. Кавиши, които се оформяло българското опълчение. Дим. Петков, се записва въ 1-ви дружинъ, въ което принася италианско Русско-Турския война. Той е участника при превземването на Дунава, въ битката при Ст.-Звора и Бурула, и следъ това взима участие въ доизвоюването и нападението на българския бегли по Пинчовскитъ височини на 9, 10 и 11 Августъ. Въ последния ден е бил много ранен и въ десния ръкавъ слаблътъ. Това го отделя отъ дружината, откъдето въ новата година при Горан Студенъ, както възражъ въ отряда на Рачо.

За участие то въ освобождението на Дим. Петков е награденъ (а) сьоборенскитъ кръстъ 1-и степенъ за храбростъ; (б) сьоборенскитъ медалъ за храбростъ; (в) сьоборенскитъ медалъ, и е сьоборенскитъ медалъ.

Следъ освобождението на България, той е сьоборенскитъ комисаръ въ комисарната на Илхановскитъ Комисаръ, а по-късно следъ извършването на организирани войски — въ Главното Управление на възрастият и въ Министерството на Вътрешнитъ Дѣла. Не до пра, че, по настояно и неколко участие при разнасянето на държавно-общественитъ въпроси,

Димитър Петковъ.

... друго време, той се обявя прикритически на омаи парти, водещитъ на постои опълченскитъ отъ опълченската му дѣлност, като горещъ привърженикъ на либералната партия. Следъ това открита борба противъ излизането в политиката, той се посвети на държавната и гражданската служба на България. Презъ това време той продължи излизането на „Нашествие“, а по-късно основа и „Дневника България“. Следъ доизвоюването на Илхановскитъ Комисаръ отъ България Д. Петков е назначенъ на п. „Сьобора“, която се преименува въ негово раждъ до преименуването му на Министър на Общия Стран. Презъ сьоборната. Отъ 1884 год. навлиза в политиката за прѣдседател на обществено-политическата и научна държавна сьобриня, тъй като той е единъ отъ виднитъ синови на България, които се отличаватъ поименно въ партизанскитъ си борби и са били последователи въ своето народно-обществена дѣятелност.

Презъ 1887 год. Дим. Петковъ биле избранъ отъ Сьоборнитъ Гражданскитъ Сьобриня за сьоборенскитъ членъ, което длъжностъ е изпълнявалъ до 19 Ноември миналата година. На 24 Октомври 1888 год. биле избранъ на възвѣдствено, а на 14 Декември 1892 год. — на прѣдседателъ на Общественото Народно Сьобриня. Следъ това, той биле избранъ държавно и за прѣдседателъ на IV-то Велико Нар. Сьобриня, което миналата година излъчи въ Турново отъ 3 до 17 Май. На 19 Ноември миналата год. на г-на Петкова биле повърнелостъ Министър на Общия Стран, Патриотична и Сьоборна.

Положението, което той занимава до момента като сьоборенскитъ членъ и като прѣдседателъ на Нар. Сьобриня, и онова, което днесъ занимава като Министър на Общия Стран, Патриотична и Сьоборна, се дължа на неговата държавна и политическа дѣятелност, особено въ политическата на народно-общественитъ работи, както и на неговата последователност въ обществена дѣятелност. Официалнитъ му дѣятелности: много не са му приносили, за да има участие въ дѣла отъ политически характеръ. Тия, той е членъ въ вѣдствението на Българското Дружество отъ „Черниятъ Кръстъ“ и прѣдседателъ на Дружеството „Св. Кирилъ и Методи“ и на Народоборителното Дружество въ София.

Бенедикто Челалпи.

Писа К. Велковски.

(Продължение отъ в. 1.)

Сногто неговите сьоборни и правителствени дѣла, навес и въ Парижъ, Франкфуртъ и въ Виена, неговитъ излизане и въ обществена дѣятелност, навес и въ работи. Въ своя чети, той навес се възбуждала много държавни, и новосе отнашли да несправдливо доброволно

Иллюстрация 2.

192

ставяна от себе си едно странно кълбо от разноцветни нишки, чудно прилепена от връхето.

И ти отстоиш почива да разкажеш:

— «Едно връже на злата жици е хора, гдъ — точно не знам. Знаи само, че големия непроходима гора заобикаляла оти третъ страна влезеш на тая хора, а оти четвъртата — кълбо стени. Воещи, силни и свята хора била тѣ, и не са дърела много . . . На

връхо са били нишки

Веднѣжъ настанила раз

мирна; нишка се оти

вѣждъ дуга нишка и

проточила извръхъ въ

вътрешността на гора

Тая била тѣсно и

заобикаляла съ ба

тара тѣмъ сѣмъ била

прилепена вѣждъ ка

во, што прѣлъ тѣхъ

мамно новѣжъ човѣкъ

да нише работи, а сѣмъ

чанѣтъ лѣчи сѣмъ са

можил да си пробавятъ

лѣчи до сѣмъ бѣтъ

прѣлъ гдѣстѣ лѣта.

Но когото неговѣтъ лѣчи

вѣждъ макъ водите на

багата, анишка, се е

сѣмъ зомъ мѣрѣтъ оти

когото хората умарѣли

сѣмъ поворъ другъ. То

тава можѣтъ и дѣцѣта

на лѣсноста започнали

да лѣмѣтъ, а бащѣтъ

се вѣдѣхрѣли. Оставало

да се бѣтъ оти тая гора,

и на това кѣмъ на пѣ

тѣ: единѣтъ — вѣждъ,

— тѣмъ бѣтъ сѣмѣтъ

и зомъ правѣтъ. Другъ

гнѣтъ — вѣждъ, —

тѣмъ бѣтъ погнѣтъ дѣ

рѣтъ, дѣмъ прѣврѣтъ

сѣмъ другъ съ погнѣтъ.

Си кѣмъ и проточили

своитѣ корѣни дълбоко

въ дѣмѣтъ тѣмъ на

багата. Тѣмъ дѣрѣта

своѣмъ изчѣмѣно и не

неодинаки, нѣтъ казани, дѣмъ потѣ

шли въ погнѣтъ дѣмѣно, а погнѣтъ сѣмъ по ба

сѣмъ сѣмъ хора, когото сѣмъ правѣдали да пѣмѣтъ

отомѣно. И вѣждъ, дѣмъ и воѣтъ, около тая хора

нишко сѣмъ, нѣтъ кѣмъ че да бѣтъ готѣно да сѣмъ тая хора,

сѣмѣна на стѣнѣта прѣсторъ. Оно по-странно бѣло, ко

вѣждъ издрѣлъ изврѣноѣтъ на дѣрѣта и тогѣта дѣмѣта

гора започнала гдѣмъ да рѣмъ, сѣмѣтъ, започнала съ

погнѣтъ нѣмѣно сѣмъ хора когото бѣла сѣмѣтъ въ нос оти

своитѣ врагоѣта Тѣмъ или анишка тѣмъ бѣла сѣмѣта хора и сѣ

можил да погнѣтъ на бой прѣтъ тѣмъ, когото водѣтъ ги по

бѣмѣта, но тѣмъ не сѣмъ можил да урѣтъ на бой, зашто сѣ

мѣмѣта завѣтъ, когото водѣно съ тѣмѣта сѣмѣтъ бѣла

вѣмѣта на воноѣто. Но зѣмъ прѣтъ дѣмѣта воноѣ, водѣ гдѣмѣта шѣмѣ

ли гора, подъ стрѣмѣтъ дѣмѣта на багата тѣмъ по гдѣмѣта, а

стѣмѣта и нѣмѣта вѣс на едно мѣсто. Тѣмъ стѣмѣта, и сѣмѣмѣтъ

на тѣмѣтъ сѣмѣно погнѣмѣта около тѣмѣтъ въ едно тѣмѣ

кѣмѣно хора, и на нѣмѣта се стѣмѣта, че не прѣмѣтъ сѣмѣ

тъ, а урѣмѣмѣтъ воноѣтъ дѣмѣта на горѣтъ и багата...

Хората вѣс стѣмѣта и нѣмѣта. Ала нѣмѣно, нѣтъ работѣта, нѣтъ

Зап. Генерааъ г. Р. Петровъ
Министръ — Ирѣдѣмѣта.

воноѣтъ — не нѣмѣта тѣмѣта и душѣта на хорѣта тѣмъ, нѣтъ

вѣмѣмѣтъ тѣмѣмѣтъ нѣмѣта, но сѣмѣмѣтъ сѣмѣмѣтъ нѣтъ зѣмѣ.

И отомѣмѣта оти анишка тѣмъ хора . . . Погнѣмѣта се стѣмѣ

мѣмѣта тѣмѣта и околоа дѣмѣмѣтъ нѣтъ рѣмѣтъ, умарѣмѣмѣтъ

вѣмѣмѣтъ нѣтъ сѣмѣмѣтъ нѣмѣмѣта надъ тѣмѣмѣта, и урѣмѣмѣтъ

хора оти анишка дѣмѣта и макъ отомѣмѣта оти стѣмѣта нѣмѣта, и

отомѣмѣта дѣмѣта погнѣмѣта да се чѣмѣмѣта въ горѣта, оти нѣмѣ

мѣмѣта и тѣмѣта, а оти

погнѣмѣта вѣс по-силѣта и

по-силѣта . . . Пѣмѣмѣта

да извѣмѣмѣтъ ерѣмѣта по-

прѣмѣмѣта и да му прѣ-

мѣмѣта въ дѣмѣта себе сѣ

и своитѣ воли и нѣ

кой вѣс, умарѣмѣта оти

сѣмѣмѣта, но се бѣмѣмѣта

оти тѣмѣта тонаръ . . .

Но въ тѣмѣта вѣмѣмѣта

се анишка. Дѣмѣмѣта не сѣмѣ

сѣмѣмѣта сѣмѣмѣта.

Наврѣмѣта бабѣта

чѣмѣта сѣмѣта разѣмѣмѣта да

пѣмѣмѣмѣта сѣмѣта на

Дѣмѣмѣта; фрѣмѣмѣта й се

вѣмѣмѣта нѣтъ дѣмѣта и

гдѣмѣта лѣмѣта. Та нѣтъ

да говорѣмѣта съ нѣмѣмѣта,

и нѣмѣмѣта гдѣмѣта тѣмѣ

тѣмѣта и гдѣмѣта, когото

сѣмѣмѣта прѣмѣмѣта нѣмѣмѣта

на омаѣта гора, вѣмѣмѣта

когото умарѣмѣта оти

ровѣмѣта дѣмѣта на ба

гата неговѣмѣта хора...

«Дѣмѣмѣта е макъ

между тѣмъ хора, той е

макъ и зѣмѣмѣта. Лу-

банѣмѣта са нѣмѣмѣта

сѣмѣта. И ето той пѣмѣта

на своитѣ другѣта:

— «Оъ нѣмѣмѣта

вѣмѣмѣта не се нѣмѣмѣта.

Кѣмѣта нѣмѣта не вѣмѣмѣта,

сѣмѣта нѣмѣта не стѣмѣта.

Зѣмѣта зѣмѣмѣта сѣмѣта въ

нѣмѣта и тѣмѣта? Стѣмѣмѣ

тъ, да тѣмѣмѣта нѣмѣмѣта

въ омаѣта и да прѣ-

мѣмѣта прѣмѣта вѣс, та

нѣмѣмѣта и ти нѣмѣта нѣмѣмѣта — нѣмѣмѣта въ сѣмѣмѣта сѣмѣта нѣмѣ!

Кѣмѣта, да нѣмѣмѣта! нѣ! тѣмѣта!

«Тѣмѣта погнѣмѣта и нѣмѣмѣта, че той е нѣмѣмѣмѣта

нѣмѣмѣта нѣмѣмѣта, зашто въ нѣмѣмѣта оти бабѣмѣта много

сѣмѣта и макъ отѣмѣта.

— «Водѣта нѣ! — Казѣмѣта тѣ.

«Тѣмѣта той ги нѣмѣмѣта»

Бабѣмѣта погнѣмѣта и се нѣмѣмѣта дѣмѣта въ стѣмѣта тѣмѣта

воо нѣмѣмѣта и погнѣмѣта се сѣмѣмѣмѣта умарѣмѣта. Нѣмѣмѣмѣта на

горѣмѣмѣта Дѣмѣмѣта сѣмѣта бѣмѣмѣта нѣмѣмѣта на дѣмѣта и се

нѣмѣмѣта нѣмѣта нѣмѣмѣта нѣмѣта, нѣмѣмѣта сѣмѣта на нѣмѣта.

«Нѣмѣта ги Дѣмѣта. Вѣмѣта тѣмѣта сѣмѣта, нѣмѣта — тѣ

нѣмѣмѣта въ нѣмѣта. Нѣмѣмѣта бѣмѣта тѣмѣта! Бѣмѣта тѣмѣта и на

нѣмѣта нѣмѣта бабѣта разѣмѣмѣта своитѣ нѣмѣта уста, нѣмѣта по-

гнѣмѣта хора, а прѣмѣмѣта ерѣмѣмѣта нѣмѣта нѣмѣта сѣмѣта

тѣмѣта стѣта. Прѣмѣмѣта се нѣмѣмѣта погнѣмѣта сѣмѣта зѣмѣта,

прѣмѣмѣта нѣмѣмѣта корѣмѣта сѣмѣта, а нѣмѣта нѣмѣта нѣмѣта е стѣмѣта

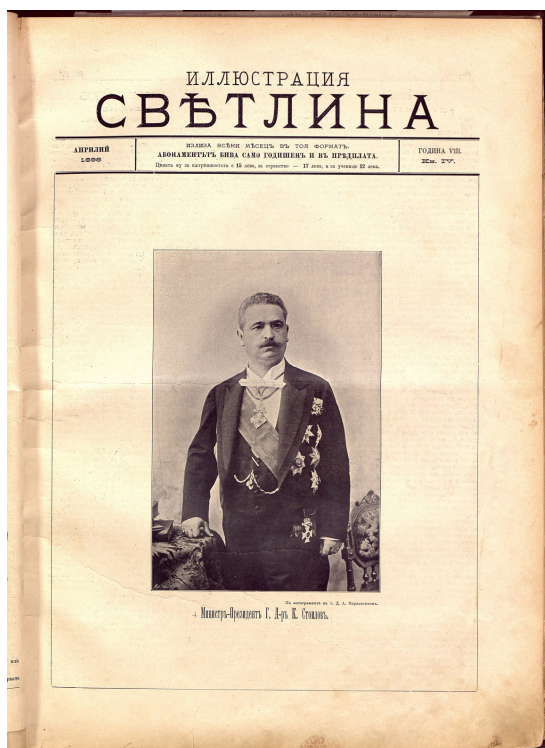
нѣмѣта нѣмѣта и нѣмѣта. (Кѣмѣта нѣмѣта тѣ. . . .) Горѣта стѣмѣта по-

гнѣмѣта и по-мѣта, а нѣмѣта сѣмѣта нѣмѣмѣта! И ето тѣмѣта

погнѣмѣта да погнѣмѣта прѣмѣмѣта. Дѣмѣта, нѣмѣта казѣмѣта, че нѣ.

Иллюстрация 3.

Друг вариант на публикуване на рисунки или снимки на политици е това да става без придружаващ ги текст, само със заглавие на илюстрацията. Това се случва сравнително рядко и обикновено предпочитано място в тези случаи е първата страница или „корицата“. С такава чест са удостоени освен Стамболов, за когото вече стана дума, Константин Стоилов (ИС, 1898, кн. 4, с. 1) и Васил Радославов, представен като „шеф на Либералната партия“, през 1908 (ИС, 1908, кн. 10–11, с. 1). Смятам това за отдаване на уважение и почит към тези политици, тъй като в годините на Първата световна война такова отношение на главния редактор към Радославов е изразявано достатъчно ясно многократно, дори тази спомената негова първа снимка от 1908 е под рубриката „Нашите държавни мъже“.

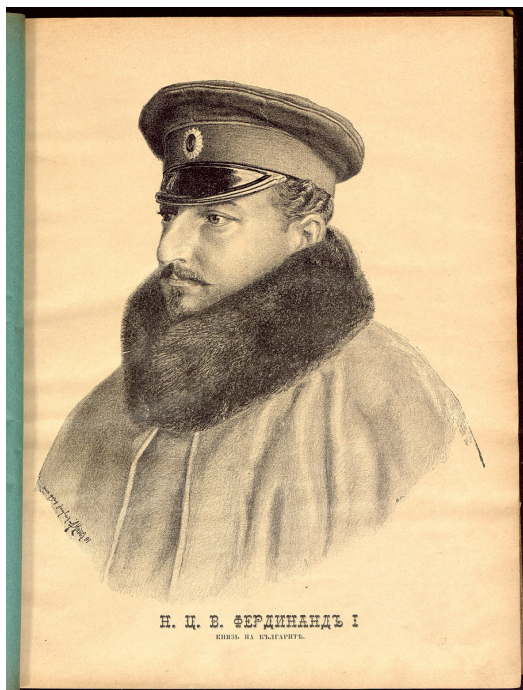

Илюстрация 4.

В редки случаи се появяват публикации, свързани с годишнина, например 60-годишнина на Тодор Бурмов е отбелязана с негов портрет и кратък текст (*ИС*, 1894, кн. 9-10, с. 137). На няколко пъти *Илюстрация Светлина* отдава почит на политици по повод смъртта им: Георги Вълкович (*ИС*, 1892, кн. 3, с. 49), Тодор Икономов (*ИС*, 1893, кн. 9, с. 1), Петко Каравелов (*ИС*, 1903, кн. 3, с. 21) и др. Веднъж е дадена обща композиция на „Новото българско министерство“, съставена от рисунки на Константин Стоилов в средата и Иван Ев. Гешов, Рачо Петров, Григор Начович, Димитър Тончев и Васил Радославов около него (*ИС*, 1894, кн. 6, с. 13). Освен това на два пъти Иван Карастоянов сглобява и общи „снимки“ на министрите – най-напред до 1892 и след това до 1900 година (съответно *ИС*, 1893, кн. 1, с. 13 и обяснения на с. 14; *ИС*, 1908, кн. 10–11, с. 8).

Освен министрите и лидерите на партии на страниците на списанието, макар и по-рядко, се появяват и депутати. Така в няколко книжки са представени чрез техните портрети голям брой от депутатите в VII ОНС (*ИС*, 1893, кн. 10, с. 236 и 237; *ИС*, 1893, кн. 11, с. 249; *ИС*, 1894, кн. 1, с. 9). Две години по-късно са наред депутатите в VIII ОНС, макар по-малък брой от тях да се появяват в илюстрираното списание (*ИС*, 1895, кн. 1, с. 4; кн. 3, с. 9). Отново

свързана със законодателната власт е и публикуваната снимка от откриването на IX ОНС, направена от на Иван Карастоянов (*ИС*, 1897, кн. 1, корица).

Илюстрация 5.

Накрая нека насоча вниманието и към визуалните образи на княз (цар⁵) Фердинанд, които са повече като количество в сравнение с всеки един от останалите политически мъже на България.⁶ При българския държавен глава, за разлика от другите фигури в политиката, се наблюдава, така да се каже, „разширяване на фокуса“: той се появява както сам, така и с членове на семейството си – най-напред с майка си Клементина, например по време на разходка около двореца, снимана от капитан Савов (*ИС*, 1892, кн. 4, с. 76 и 77), след това с княгиня Мария Луиза, особено около сключването на брака им, който е обилно представен както с рисунки, така и със снимки на Иван Карастоянов от посрещането в София (*ИС*, 1893, кн. 5, 6 и 7), с децата на монарха (например *ИС*, 1903, кн. 2, с. 1; *ИС*, 1903, кн. 3, с. 1), а впоследствие и с царица Елеонора (например *ИС*, 1909, кн. 5, с. 1). Очакването, че провъзгласяването на независимостта на България ще бъде отразено с повече снимки, не се оправдава – фактът просто е съобщен и придружен с фото-портрет на „Негово Величество

⁵ Трябва да отбележа, че българският държавен глава е наричан цар и преди септември 1908 г., макар това да се случва не често.

⁶ Посочвам само няколко примера: *ИС*, 1891, кн. 2, след корицата – рисунка; *ИС*, 1892, кн. 8, корица – снимка на Иван Карастоянов; *ИС*, 1897, кн. 7-8, корица – повод 10-годишния му юбилей и т.н.

Българският цар Фердинанд I“ (ИС, 1908, кн. 9, с. 1). Поместена е и една картина „Царю честитий, да ти е честито царството!“ (ИС, 1909, кн. 2, с. 1), но други образи, свързани с това важно за българската история събитие, липсват.

Илюстрация 6.

Илюстрация 7.

От гледна точка на репрезентацията може да се твърди, че на страниците на *Илюстрация Светлина* единствено при визуалните образи на Фердинанд се наблюдават (поне) наченки на създаване на *политическа персона / political persona*, в смисъла, който влагат в това понятие социалните науки (Marshall, Henderson 2016): накратко, договорена конструкция на личността на индивида в неговото взаимодействие с колектива, в случая нацията.

Ситуацията е по-различна, ако обърнем поглед към хумористичната преса, където голяма част от политиките дефилират постоянно и имат достатъчно ясно конструирани образи. Както заявих в началото, втори основен обект на интерес в този текст е вестник *Българан* и по-специално неговата първа серия, излизала от 1904 до 1909 г. Лидерската позиция на *Българан* на хумористичния „фронт“ се дължи на участието в неговото списване на група известни български интелектуалци от началото на 20 век с ясно заявени позиции. Политическата карикатура присъства постоянно на страниците на това издание, които са повече от подходящи за проследяване на начина, по който се представя на българската читателска публика окарикуреното политическо.

Няма съмнение, че карикатуристите имат своите фаворити. Представяйки илюстрираното списание, оставих княз Фердинанд накрая, но когато става дума за *Българан*, трябва да започна с него, тъй като той е един от най-често срещаните образи на неговите страници. Както пише големият български карикатурист Илия Бешков години по-късно, „Като опасни мухи излитаха из страниците присмехът, сатирата и смелите думи – те кръжеха все около големия нос на Фердинанд“ (Бешков 2008: 128). Князът (от 1908 цар) е осмиван заради много неща, тъй като често интересите на държавата отстъпват пред неговите лични слабости и предпочитания като например страстта му към пътувания, които водят до честото му отсъствие от София (*Българан*, 1905, бр. 78, с.1). Осмиването на политически фигури, но особено на Фердинанд в България в началото на 20 век не винаги е безопасно. Може би това е причината Александър Божинов, главен редактор и чест автор на карикатури във вестника, често да предлага своите истории чрез своя герой Пижо.

Илюстрация 8.

Десетки, дори стотици са карикатурите на български министри и лидери на политически партии, които се появяват на страниците на хумористичната преса. Почти няма представител на политическия елит, който да остане извън обсега на вниманието на карикатуристите. Те създават карикатурни образи на Михаил Савов (*Българин*, 1907/1908, бр. 138, с. 7), Никола Мушанов (*Българин*, 1908/1909, бр. 4, с. 1), Васил Радославов, Иван Евст. Гешов и мнозина други. Най-често на страниците на *Българин* обаче дефилират Рачо Петров и Михаил Такев. Ген. Рачо Петров е осмиван както по „текущи“ всекидневни причини, така и поради честото си присъствие във властта, което според съвременниците се дължи на близките му (или на съпругата му Султана Рачо Петрова) контакти с Фердинанд. Михаил Такев е един от лидерите на Демократическата партия⁷ и попада често на мушката на българските карикатуристи, най-вече (но не само) поради забележителната си активност по време на предизборни кампании (*Българин*, 1907/1908, бр. 133, с. 1). Александър Малинов, министър-председател в годините 1908–1911, също се появява често на страниците на *Българин*, особено около кризата с обявяването на независимостта на България през есента на 1908 г. (*Българин*, 1908/1909, бр. 2, с. 1; бр. 6, с. 1).

⁷ Също така Такев е и политикът, срещу когото е насочен атентатът, довел до смъртта на Алеко Константинов през май 1897 г.

Политическата карикатура е отражение на широкото недоволство от българските политици. Карикатурите в *Българан* като представител на хумористичната преса в България в началото на 20 век на практика илюстрират отношението на съвременниците (или поне на част от тях) към политиката и управлението. Същото, по-различен начин, правят и визуалните образи в нехумористичната преса, представена в този текст чрез примери от *Илюстрация Светлина*.

* * *

Визуалните образи, без значение от какъв точно тип са те, са неразделна част от медийната политическа комуникация, при това твърде влиятелна част. Тяхното развитие е функция и от развитието на технологиите, но много повече зависи то от социалните и културни характеристики на публиката, към която е насочена комуникацията. Българите от края на 19 и началото на 20 век (а и не само тогава) са живо заинтересувани от политиката. Но всъщност става дума само за реактивно отношение към политиката, т.е. за критика към всичко.⁸ Начинът, по който политиката е разбираана от съвременниците, свидетелства за тяхната политическа култура. Преобладаващата все-още-не-модерна или *пасивна* политическа култура (по Almond & Verba 1963), както и липсата на достатъчно многобройна четяща публика⁹ са сред основните причини, според мен, за не особено успешната политическа комуникация в България.

Образите от времето преди второто военно десетилетие на 20 век в представените две издания могат да бъдат разглеждани и като първи стъпки в политическата пропаганда, която по време на войните нараства до индустриални размери¹⁰. Това обаче се отнася по скоро до общо конструираните образи, тъй като визуалното продължава да присъства по-скоро по изключение (особено в нехумористичната преса), отколкото да бъде неизменна част от конструирания образ на политическото в България. Като причина мога да посоча слабото развитие на визуалната страна на печатната преса в страната, поне в периода до войните – твърде малко на брой са визуалните материали, освен това те са концентрирани в малко на брой издания с не особено голяма читателска публика и, накрая, качеството на печата никак не спомага за по-широко разпространение на подобни издания.

Ако опитам да обобщя казаното дотук и да отговоря по-конкретно на поставения в началото на текста въпрос дали и в България в края на 19 и нача-

⁸ Точно това всекидневно реактивно отношение е отразено от Алеко Константинов чрез неговия герой Бай Ганьо, който дискутира политиката и политиците така: „Да ти кажа ли правичката? – И едните, и другите са маскари!... Ти мене слушай, па се не бой! Маскари са до един!...“ (Константинов 1973: 59).

⁹ Тази публика включва 28% от населението на България през 1900 г., когато 58% от мъжете и 87% от жените са неграмотни (Статистически годишник 1909: 57–58).

¹⁰ За пропагандата в България по време на балканските войни вж. например Константинова 2011.

лото на 20 век можем да говорим за качествена промяна в отношенията между политиката и медиите, краткият отговор би бил „не“. Този кратък отговор може за бъде разширен, ако мина по ред през трите показателя за подобна промяна, формулирани от ван Ваарден и Колрауш:

Политиката в България е представена предимно чрез политиците, особено когато става дума за визуални образи. Преди всичко, технологичната промяна, която (може би) би довела до качествени изменения, отсъства. Качеството на отпечатване и на *Илюстрация Светлина*, и на *Българан* не може да бъде смятано за достатъчно, за да ги категоризираме като нов тип медии. За нов тип съдържание, което да привлече нови читателски публики, още по-малко може да става дума, особено в случая с *Илюстрация Светлина*. На второ място, политиците са представяни по възможно най-стандартния, „старомоден“ начин – чрез техни портрети, без значение дали става дума за рисунки или за фотографии. Почти напълно липсват (с изключение на случая с княз Фердинанд) визуални образи, които да ги поставят в контекста или на тяхната работа или на личния им живот. За сравнение, само един пример: наскоро публикувано изследване на представянето на британския политик Джоузеф Чембърлейн (1836–1914) в пресата показва наличие на вече развит модел на конструиране на политическа персона, чрез представяне на неговите дом и семейство и поставянето му във всекидневна работна обстановка (van Waarden 2022). И накрая, но не по значение, докато в останалата Европа този трансформационен период отбелязва залеза на монарсите и начините, по които те се легитимират, в България от края на 19 и началото на 20 век сме свидетели на феномен, който, бих казала, ни отправя в противоположния край на спектъра: именно българският монарх Фердинанд е представен по най-близък до модерните тенденции начин. Това заключение може да ни отведе към проблема за значението на монарха в българския политически живот – проблем, по който има изказани много становища, но все още няма достатъчно задълбочени изследвания. Или пък може да ни накара да открийм забавената българска модерност и в сферата на политическата комуникация. Мисля, че втората опция е по-лесна за обяснение: в крайна сметка, когато трансформацията на медийната среда в държавите в западната част на европейския континент започва – през 1880-те, в България тепърва стартират печатни медии, които трябва да се научат да съществуват и да бъдат приемани от читателите си, преди да разберат как да се трансформират и кога е добре да се случи това.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бешков 2008: Бешков, Ил. *Слово и образ*. София: Издателство „Захарий Стоянов“ // **Beshkov 2008:** Beshkov, Il. *Slovo i obraz*. Sofia: Izdatelstvo “Zahariy Stoyanov”.

Боев 1970: Боев, П. Иван Карастоянов (1853–1922). – В: *Българско фото*, No. 2 // **Voev 1970:** Voev, P. Ivan Karastoyanov (1853–1922). – V: *Balgarsko foto*, No. 2.

Българан, 1904–1909 // *Balgaran*, 1904–1909.

Български периодичен печат 1962: *Български периодичен печат 1844–1944. Анотиран библиографски указател*, т. 1. София: Наука и изкуство // **Balgarski**

periodichen pechat 1962: *Balgarski periodichen pechat 1844–1944. Anotiran bibliografski ukazatel*, t. 1. Sofia: Nauka i izkustvo.

Български периодичен печат 1966: *Български периодичен печат 1844–1944. Анотиран библиографски указател*, т. 2. София: Наука и изкуство // **Balgarski periodichen pechat 1966:** *Balgarski periodichen pechat 1844–1944. Anotiran bibliografski ukazatel*, t. 1. Sofia: Nauka i izkustvo.

Галибов 2017: Галибов, З. *Светлописите. Факти, събития и практики из историята на българската фотография (1839–1959)*. София: Международна фондация Фотографски музей // **Galibov 2017:** Galibov, Z. *Svetlopisite. Fakti, sabitiya i praktiki iz istoriyata na balgarskata fotografiya (1839–1959)*.

Илюстрация Светлина, 1891–1909 // *Ilyustratsiya Svetlina*, 1891–1909.

Константинова 2011: Константинова, Ю. От „по пет на нож“ до „един срещу пет“ – политическата пропаганда в България по време на Балканските войни. – В: Константинова, Ю. и др. (съст.) *Балканите. Модернизация, идентичности, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова*. София: Институт за балканистика с център по тракология, с. 696–730 // **Konstantinova 2011:** Konstantinova, Y. Ot “po pet na nozh” do “edin sreshtu pet” – politicheskata propaganda v Balgaria po vreme na Balkanskite voyni. – V: Konstantinova, Y. i dr. (sast.) *Balkanite. Odernizatiya, identichnosti, idei. Sbornik v chest na prof. Nadya Danova*. Sofia: Institut za balkanistika s tsentar po trakologiya, s. 696–730.

Статистически годишник 1909: Статистически годишник на Българското царство. Година първа / *Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie*. София: Главна дирекция на статистиката. // **Statisticheski godishnik 1909:** Statisticheski godishnik na Balgarskoto tsarstvo. Godina parva / *Annuaire statistique du Royaume de Bulgarie*. Sofia: Glavna direktsia na statistikata.

Almond, Verba 1963: Almond, G., S. Verba. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications, Inc.

Bösch 2015: Bösch, Fr. *Mass Media and Historical Change: Germany in International Perspective, 1400 to the Present*. New York: Berghahn.

Chalaby 1998: Chalaby, Jean. *The Invention of Journalism*. Basingstoke: Macmillan.

Marshall, Henderson 2016: Marshall, P. D., N. Henderson. *Political Persona 2016 – An Introduction*. – In: *Persona Studies*. Vol. 2, No. 2, 1–18.

Thompson 1995: Thompson, J. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford, CA: Stanford UP.

van Warden 2022: van Warden, B. ‘His Political Life Story Told in Pictures’: The Visual Construction of the Political Persona of Joseph Chamberlain. – In: *Media History*. Vol. 28, No. 1, pp. 27–59.

van Warden, Kohlrausch 2022: van Warden, B., M. Kohlrausch. *The Mediatization of Political Personae, 1880s–1930s*. – In: *Media History*. Vol. 28, No. 1, pp. 1–12.